

La variant dialectal xipella a l'Espluga de Francolí

Judit Delgado

El xipella a la Conca de Barberà

La Conca de Barberà pertany a la província de Tarragona, una zona considerada de transició entre el català oriental i occidental. Històricament, a l'Espluga de Francolí hi ha hagut dos parlars diferenciats i es considera que només la meitat de la població parla xipella. A més, també parlen xipella en aquesta comarca a Barberà de la Conca, a Solivella, a Blancafort, a Rocafort de Queralt i a Santa Coloma de Queralt.

La particularitat dialectal del xipella consisteix en la realització fonètica del fonema [i], que es correspon amb la realització fonètica del fonema [e] que s'oposa al fonema [a] en el català occidental i que es neutralitza en [ə] en el cas de l'oriental (Plaza i Arqué: 1981, 79-80), donant com a resultat la pronunciació de paraules com [fūrmádʒi], formatge. El xipella, doncs, pot delimitar-se amb una isoglossa que demarca el seu abast territorial i el caràcter fronterer.

La presència d'aquesta [i] es troba sobretot en els plurals, però també és comuna en la tercera persona del singular del present i l'imperfet d'indicatiu, així com del condicional, pronunciant [dóni], dona, [dunáβi] i [dunaríj], donaria (Nogués Martorell: 1993, 115).

També és comú pronunciar [i], per un procés d'assimilació vocàlica, la [e] pretònica: [pitít], petit, [istíw], estiu; així com en paraules en què la vocal s'ha tancat per la presència d'una palatal, com ara [zinól], genoll, [siról], soroll. No obstant això, aquests casos no es consideren propis de la parla xipella, perquè són presents en altres zones del dialecte nord-occidental (Nogués Martorell: 1993, 115).

Per tant, l'esquema de graus d'obertura del xipella seria el següent:

u	i
	e
	a

Mentre que l'esquema de graus d'obertura del català oriental seria:

u	i
	ə

I el del català occidental, el que es mostra a continuació:

u	o	e	i
		a	

Així, doncs, el xipella es troba en una divergència entre l'esquema de graus d'obertura del català oriental i l'occidental, encara que el xipella de cada població pot tenir altres particularitats i matisos que responguin a qüestions locals i geogràfiques de cada població en funció de, per exemple, la relació que tinguin amb les altres poblacions i comarques.

L'Espluga de Francolí: un poble i dos dialectes

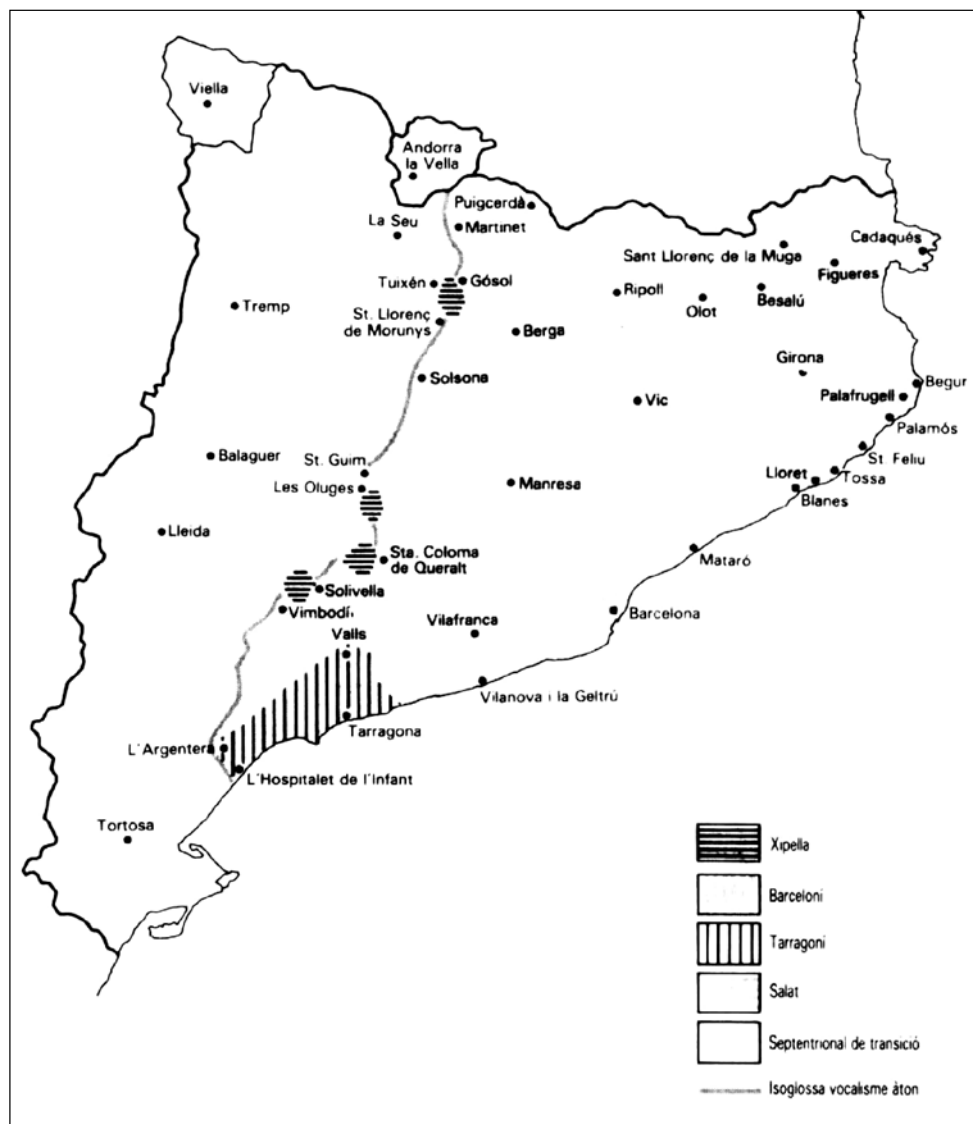
Molt particularment, a l'Espluga de Francolí hi ha dos parlars en funció de la situació geogràfica del poble. Això es deu al fet que històricament l'Espluga va ser dividida en dos senyorius: l'Espluga Jussana —a la zona de ponent— i l'Espluga Sobirana —a la zona de llevant—. A partir del segle xv, la seva organització municipal va unir-se, però la varietat dialectal va persistir. Actualment, aquesta diferenciació segons la parla es delimita distingint «la parla del Capuig»¹ de «la parla de l'Espluga de baix» (Plaza i Arqué: 1981, 89).

D'una banda, la parla del Capuig es caracteritza per l'ús de la variant xipella, amb paraules tan peculiars com [mári], mare; i es diferencia de l'altra Espluga per la pronúncia extremadament velar de la [a] final, especialment en l'imperfet, donant com a resultat, per exemple, pronunciacions com [purtáðom], portàvem o [abíðom], havíem (Plaza i Arqué: 1981, 89).

¹ El Capuig és la part més alta i antiga de la vila, formada als peus del castell. Es correspon, efectivament, amb l'Espluga Sobirana, que era constituïda per un clos estret i allargat. Actualment, els seus carrerons encara conserven l'estructura antiga.

D'altra banda, a l'Espluga de baix es considera que no es parla xipella. En aquesta zona, la pronunciació de la vocal [a] àtona final també difereix segons els parlants. Els més conservadors mantenen la velarització de la [a], mentre que d'altres pronuncien una [ə] neutra o, fins i tot, es pronuncia una [ɛ] palatal similar a la de Blancafort. La [a] travada per una consonant tant en els substantius, adjectius, adverbis com en els verbs, al seu torn, es pronuncia com una [e] tancada: [kázes], cases; [rədére], darrere o [ténen], tenen (Plaza i Arqué: 1981, 90).

Aquesta lleugera però palpable diferenciació fonètica entre l'una i l'altra Espluga poden deure's a una desigualtat social —temps enrere, mentre al Capuig generalment hi vivien pagesos, a l'Espluga de baix normalment hi vivia gent benestant—, que hauria propiciat una desigualtat lingüística, reforçada, al seu torn, per l'«aïllament» social.

El futur del xipella

Actualment, el parlar del Capuig es considera que està en recessió per motius sociolingüístics, ja que la parla tendeix a la igualació fonètica del poble, la qual és fa a favor de la modalitat que s'acosta més a l'estàndard del català, això és, el català de «l'Espluga de baix» (Plaza i Arqué: 1981, 89-90).

Això, juntament amb el fet que els habitants que es dediquen al sector primari cada vegada són menys a causa de la creixent industrialització a la Conca de Barberà, la dinàmica de serveis del Casal, el desplaçament i la mobilització dels pagesos que vivien al Capuig (que s'han traslladat allà on el poble s'ha eixamplat), ha provocat un canvi en el parlar —o parlars— de l'Espluga que es nota, sobretot, en les diferències entre la parla dels avis i la dels joves, degut tant al caràcter peculiar de la comarca, com a l'evolució fonètica que, segons afirma Plaza i Arqué, intenta igualar-se amb el català oriental (Plaza i Arqué 1981: 70-90).

A grans trets, es considera que els factors que determinen la supervivència o la desaparició d'una varietat lingüística inclouen el nivell d'escolarització del parlant, així com l'àmbit o el destinatari del discurs, sigui oral o escrit. Altres factors que tenen un paper decisiu en la continuïtat d'una varietat dialectal són la demografia i el nombre de parlants que abasti, que, en el cas del xipella, és reduït; també hi influeixen els moviments migratoris i el contacte quotidià dels parlants amb altres individus que no parlin la seva varietat i que, com afirma Recasens i Vives, com més diferent sigui la pròpia parla de l'altra amb la qual es té un contacte continu, més susceptible és de ser abandonada i substituïda per la comuna, com succeeix amb el xipella (Recasens i Vives: 1992, 14); per últim, el prestigi és determinant, ja que els parlars com el xipella s'associen a les zones rurals i, consegüentment, es relacionen amb estatuts de minoria associats a una economia inferior, considerant així la peculiaritat fonètica com a rural i ridícula i donant peu a frases burletes com «Mari, lis sopsis són calentis! Doncs, bufa-lis que siran fredis»,

o «Solivelli, el poblí de lis gallinis de lis potis curtis» (Junyent: 1992, 79).

A part d'aquests factors amb els quals coincideixen la majoria d'autors, Plaza i Arqué apuntava en un estudi exhaustiu pel que feia al parlar de Barberà de la Conca vers l'any 1981 que les dones tenien un paper determinant en el procés d'estandardització. En efecte, les dones acostumaven a ser més propenses que els homes a adoptar unes formes més estàndards en el discurs acurat que no els eren pròpies quan el seu discurs era espontani. Remetent a les paraules de Trudgill: «els homes tendeixen a ser més innovadors, excepte quan el canvi s'orienta en direcció a la norma estàndard; aleshores les dones són a l'avantguarda» (Plaza i Arqué: 1987, 17-18). Caldria tenir en compte, però, que aquesta peculiaritat podria deure's no al fet que les dones tinguessin una tendència més «innovadora» pel que fa a la parla —contraposada a la característica «capdavantera» dels homes en altres aspectes—, sinó que aquesta propensió a utilitzar formes més estàndards podria tenir una explicació en la reputació i tarannà social d'uns i altres: les dones necessitaven, d'algun manera, donar una «bona imatge» al seu interlocutor per guanyar-se la seva credibilitat i autoritat, mentre que els homes, en la seva posició certament privilegiada, no es veien en la necessitat de canviar

la forma, entonació o pronunciació del seu discurs perquè el seu parlar quotidià ja els donava la seguretat requerida davant de qualsevol interlocutor. Per tant, no era una qüestió de llenguatge o d'evolució, sinó de privilegis —o, si més no, de diferències— en la socialització en funció del gènere.

Tornant a la qüestió del canvi fonètic (generacional), el qual «ha vingut determinat en gran part per factors sociolingüístics, però el seu resultat ha estat condicionat lingüísticament pel propi sistema dialectal» (Plaza i Arqué: 1981, 19), es considera que aquests parlars peculiars i diferenciats de zones rurals acaben essent substituïts per les parles comunes, en gran part per factors sociolingüístics, puix que hi ha una tendència general a desvincular-se de les modalitats lingüístiques «estranyes» o «ridícules» en favor d'aquelles més prestigioses (Buldó Escote 2021: 22) amb les quals es manté un contacte diari, molt sovint per raons acadèmiques o laborals, que, en el cas de la Conca de Barberà, els obliguen a desplaçar-se a ciutats com Tarragona, Reus o Barcelona.

En qualsevol cas, és evident que els canvis formen part de la naturalesa pròpia de la llengua i que responen a la consciència i a la voluntat dels parlants la possibilitat que les seves variants regionals pervisquin malgrat els processos d'estandardització.■

Bibliografia

BULDÓ ESCOTÉ, Magda (2021): «El parlar de l'Espluga, un parlar de transició», dins de CRESPO, Jordi: *El penyic al perxe. El parlar de l'Espluga de Francolí*, L'Espluga de Francolí, La Musca.

JUNYENT, Carme (1992): *Vida i mort de les llengües*, Barcelona, Empúries.

NOGUÉS MARTORELL, Angelina (1993): «Aproximació a l'estudi del xipella. Característiques i perspectives», *Recull (Associació Cultural de l'Alt Gaià)*, núm. 1, pp. 113-121.

PLAZA I ARQUÉ, Carme (1981): «Mari, lis sopsis son calentis (o una aproximació als parlars de la Conca de Barberà)», *Aplec de Treballs*, núm. 3, pp. 75-100.

——— (1987): «Fonètica dialectal i fonètica estàndard. Els factors sociolingüístics del canvi», *Aplec de Treballs*, núm. 8, pp. 7-22.

RECASENS I VIVES, Daniel (1992): «Trets dialectals imperceptibles», *Escola Catalana*, núm. 293, pp. 14-18.